

BOSHLANG‘ICH TA‘LIM SIFATINI TA‘MINLASHDA TA‘LIM NATIJALARINI DIAGNOSTIK BAHOLASHNING AMALIY IMKONIYATLARI

Muminova O‘g‘iloy Adhamjonovna

Namangan davlat pedagogika instituti 1-kurs magistranti

Raximova MexribonAbduxolisovna Namangan davlat pedagogika instituti dotsenti, ilmiy maslahatchi

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.23319629>

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang‘ich ta‘lim sifatini ta‘minlashda ta‘lim natijalarini diagnostik baholashning amaliy imkoniyatlari tahlil qilinadi. Diagnostik baholashning o‘quvchining boshlang‘ich tayyorgarlik darajasini aniqlash, o‘quv bo‘shliqlarini aniqlash, xatolar sababini tahlil qilish, individual ta‘lim ehtiyojlarini belgilash va o‘qitish jarayonini moslashtirishdagi o‘rni yoritiladi. Tadqiqotda tahliliy, qiyosiy, tizimli va pedagogik modellashirish metodlaridan foydalanilib, boshlang‘ich sinflarda qo‘llash mumkin bo‘lgan diagnostik topshiriqlar hamda ularning natijalarini pedagogik qarorga aylantirish mexanizmi taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: boshlang‘ich ta‘lim, ta‘lim sifati, diagnostik baholash, ta‘lim natijasi, o‘quv yutug‘i, qayta aloqa, individual ta‘lim, monitoring, baholash mezonlari, differensial yondashuv.

Аннотация. В статье анализируются практические возможности диагностического оценивания образовательных результатов в обеспечении качества начального образования. Раскрывается роль диагностики в определении исходного уровня подготовки учащихся, выявлении пробелов в знаниях, анализе причин ошибок, определении индивидуальных образовательных потребностей и адаптации учебного процесса. На основе аналитического, сравнительного, системного методов и педагогического моделирования предлагаются диагностические задания для начальных классов и механизм преобразования их результатов в педагогические решения.

Ключевые слова: начальное образование, качество образования, диагностическое оценивание, образовательные результаты, учебные достижения, обратная связь, индивидуальное обучение, мониторинг, критерии оценивания, дифференциация.

Boshlang‘ich ta‘lim bosqichi o‘quvchining keyingi ta‘lim faoliyati uchun zarur bo‘lgan o‘qish, yozish, hisoblash, fikrlash, muloqot qilish va o‘z faoliyatini boshqarish ko‘nikmalari shakllanadigan muhim davr hisoblanadi. Shu sababli mazkur bosqichda ta‘lim sifatini faqat yakuniy baholar orqali emas, balki o‘quv jarayonining turli nuqtalarida o‘quvchining real o‘zlashtirish holatini aniqlash orqali boshqarish zarur. Ta‘limni baholash o‘quvchining nimalarni bilishi va nimalarni bajara olishini aniqlash bilan birga, keyingi o‘quv qadamlarini belgilashga xizmat qilishi lozim.

Diagnostik baholash aynan shu vazifani bajaradigan amaliy vositalardan biridir. Uning asosiy farqi natijani shunchaki qayd etishda emas, balki natija ortidagi sababni aniqlash va shu asosda keyingi pedagogik harakatni belgilashda namoyon bo‘ladi. Boshlang‘ich sinflarda o‘quv yili, semestr yoki yangi mavzu boshida qisqa diagnostik topshiriqlardan foydalanish o‘quvchilarning tayanch bilimlarini va qo‘shimcha yordamga ehtiyojini erta aniqlash imkonini beradi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘zlashtirish sur‘ati, qiziqishi, tayyorgarligi va xatoga yo‘l qo‘yish xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiladi. Bir xil topshiriq va bir xil ta‘lim sur‘ati barcha o‘quvchilar uchun bir xil natija bermasligi mumkin. Shuning uchun baholash natijasini pedagogik qarorga aylantirish, ya‘ni “qaysi o‘quvchiga nima, qachon va qanday yordam kerak?” degan savolga javob topish boshlang‘ich ta‘lim sifatini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Tadqiqotning maqsadi–boshlang‘ich ta‘limda diagnostik baholashdan foydalanishning amaliy imkoniyatlarini tizimlashtirish va diagnostik ma‘lumotlarni o‘qitish jarayonini takomillashtirishga yo‘naltirish mexanizmini taklif etish.

Tadqiqot vazifalari: diagnostik baholashning mazmunini aniqlashtirish; boshlang‘ich sinflarda qo‘llash mumkin bo‘lgan diagnostik vositalarni tasniflash; natijalarni tahlil qilish va pedagogik qarorga aylantirish bosqichlarini belgilash; o‘qituvchi uchun amaliy tavsiyalar ishlab chiqish.

Tadqiqot metodologiyasi baholashning o‘qitish bilan uzviy bog‘liqligi haqidagi ilmiy yondashuvga asoslanadi. Diagnostik baholash bu yerda alohida nazorat tadbiri sifatida emas, balki ta‘lim jarayonining uzluksiz sikli sifatida qaraladi. Ushbu sikl quyidagi mantiqiy ketma-ketlikni qamrab oladi: maqsadni belgilash → diagnostika → natijani tahlil qilish → qayta aloqa → pedagogik aralashuv → qayta diagnostika. Formativ baholash bo‘yicha tadqiqotlarda ham baholash dalillaridan foydalanib o‘qitishni moslashtirish va o‘quvchining keyingi qadamini belgilash muhimligi ko‘rsatiladi.

Tadqiqotda tahliliy va qiyosiy metodlar orqali diagnostik baholashga oid ilmiy qarashlar umumlashtirildi; tizimli metod yordamida baholashning maqsad, vosita, natija va pedagogik qaror o‘rtasidagi aloqasi ochib berildi; pedagogik modellash orqali boshlang‘ich sinf uchun amaliy diagnostika modeli ishlab chiqildi. Diagnostik topshiriqlarni tuzishda topshiriqning o‘quv maqsadiga mosligi, o‘quvchining yosh xususiyati, bajarish vaqti, xatoni aniqlash imkoniyati va natijadan keyingi pedagogik harakat kabi mezonlar asos qilib olindi.

Tahlil natijasida diagnostik baholashning boshlang‘ich ta‘limdagi amaliy samarasi besh asosiy yo‘nalishda namoyon bo‘lishi aniqlandi: boshlang‘ich darajani aniqlash, o‘quv bo‘shlig‘ini aniqlash, kompetensiyani aniqlash, rivojlanish dinamikasini kuzatish va o‘quvchiga qayta aloqa berish. Diagnostika natijasi o‘z-o‘zicha pedagogik qiymatga ega emas; uning qiymati natijaga mos ravishda keyingi ta‘limiy harakat bajarilgandagina yuzaga chiqadi.

O‘qituvchi diagnostika natijasida aniqlangan muammoga mos ravishda tushuntirishni qayta tashkil etishi, qo‘shimcha mashq berishi, kichik guruh bilan ishlashi yoki murakkabroq topshiriq taklif qilishi mumkin.

1-jadval. Boshlang‘ich ta‘limda diagnostik baholashning amaliy vazifalari

Yo‘nalish	Aniqlanadigan holat	Vosita	Pedagogik qaror
Boshlang‘ich darajani aniqlash	Mavjud bilim va ko‘nikmalar	Qisqa diagnostik topshiriq	Ta‘lim sur‘ati va mazmunini moslashtirish
O‘quv bo‘shlig‘ini aniqlash	Xato va qiyinchilik sababi	Xatolar xaritasi, savol-javob	Qayta tushuntirish va qo‘shimcha mashq

Kompetensiyani aniqlash	Bilimni amalda qo‘llash darajasi	Amaliy va vaziyatli topshiriq	Differensial topshiriq berish
Rivojlanishni kuzatish	Natijadagi o‘zgarish dinamikasi	Kuzatuv jadvali, portfel	Individual rivojlanish maqsadini belgilash
Qayta aloqa	Kuchli va zaif tomonlar	Qisqa izoh, rubrika	Keyingi qadamni ko‘rsatish

Diagnostic baholashda topshiriqning hajmidan ko‘ra diagnostic qiymati muhimroq. Masalan, o‘qish savodxonligini aniqlash uchun uzun test tuzish shart emas. O‘quvchiga qisqa matn berilib, asosiy fikrni aniqlash, muhim ma‘lumotni topish yoki matn asosida sodda xulosa chiqarish so‘ralishi mumkin. Bunda xato o‘quvchining faqat bilim yetishmasligini emas, balki matnni tushunish, axborotni tanlash yoki fikrni ifodalashdagi qiyinchiligini ham ko‘rsatishi mumkin.

Matematika fanida esa masalani yechishdan oldin “Qaysi amalni tanlaysiz va nima uchun?” kabi diagnostic savol berish o‘quvchining matematik vaziyatni anglash bosqichidagi qiyinchiligini aniqlashga yordam beradi. Bu o‘qituvchiga noto‘g‘ri javobning sababini – amalni tanlash, hisoblash yoki masala shartini tushunish bilan bog‘liq muammoni – farqlash imkonini beradi.

2-jadval. Diagnostic topshiriqlarning namunaviy modeli

Fan/ko‘nikma	Diagnostic topshiriq	Aniqlanadigan muammo	Keyingi ish
O‘qish savodxonligi	Matnni o‘qib, asosiy fikrni 1–2 gapda ayting.	Mazmunni anglash yoki asosiy fikrni ajratish qiyinligi	Matnni qismlarga ajratish, tayanch savollar
Matematika	Masalani o‘qing, qaysi amal kerakligini belgilang.	Matematik vaziyatni modelga aylantirish qiyinligi	Sxema va qisqa yozuv bilan ishlash
Ona tili	Gapdan ega va kesimni toping.	Grammatik munosabatni aniqlash qiyinligi	Qoidani misollar asosida qayta mustahkamlash
Yozuv	Rasm asosida 3–4 gap yozing.	Gap tuzish, lug‘at yoki imlo muammosi	So‘z banki va namunaviy gaplardan foydalanish

Diagnostic baholashning amaliy imkoniyatlari uni an‘anaviy “baholash” tushunchasidan farqlashni talab qiladi. Agar diagnostika faqat ball qo‘yish bilan yakunlansa, uning pedagogik imkoniyati cheklanadi. Aksincha, natija xatolar turi, bajarish strategiyasi va o‘quvchining yordamga ehtiyoji bilan birga tahlil qilinsa, baholash o‘qitish sifatini boshqaruvchi mexanizmga aylanadi.

Ilmiy adabiyotlarda formativ baholashning samarasi o‘qituvchi va o‘quvchi o‘rtasidagi qayta aloqa, o‘quv maqsadlarining aniqligi va o‘qitishni o‘quvchining real ehtiyojiga

moslashtirish bilan bog‘lanadi. Tadqiqotlarda ham diagnostik baholash o‘qituvchiga o‘quvchilarning boshlang‘ich darajasini aniqlash va ta‘limni moslashtirish uchun axborot beruvchi vosita sifatida ko‘rsatiladi.

Boshlang‘ich ta‘limda diagnostik baholashning yana bir muhim jihat – differensial yondashuvni asoslashidir. Bir xil topshiriqni barcha o‘quvchilarga berish o‘qitishning tashkiliy jihatdan qulay shakli bo‘lishi mumkin, biroq ta‘lim sifati nuqtayi nazaridan o‘quvchilar o‘rtasidagi farqlarni hisobga olish zarur. Diagnostik dalillar o‘qituvchiga o‘quvchilarni vaqtincha kichik guruhlariga ajratish, qo‘shimcha yordamga muhtoj o‘quvchilar bilan ishlash yoki yuqori natija ko‘rsatgan o‘quvchilarga murakkabroq vazifalar berish imkonini yaratadi.

Shu bilan birga, diagnostik baholash o‘quvchini qo‘rqitadigan yoki jazolovchi vositaga aylantirilmasligi kerak. Ayniqsa kichik yoshdagi o‘quvchilar bilan ishlashda diagnostika natijasi “sen bilmayapsan” degan hukm emas, “keyingi bosqichda nimani o‘rganish kerak?” degan savolga javob sifatida talqin qilinishi maqsadga muvofiq. Bu yondashuv o‘quvchining o‘z faoliyatini anglashiga va ta‘lim jarayonidagi ishtirokini kuchaytirishga xizmat qiladi.

AMALIY TAVSIYALAR

- Har bir yangi mavzu yoki bo‘lim boshida 5–10 daqiqalik qisqa diagnostik topshiriq tashkil etish.
- Diagnostik topshiriqlarni o‘quv maqsadi va kutilayotgan natijalar bilan bevosita bog‘lash.
- Natijani faqat “to‘g‘ri/ noto‘g‘ri” tarzida emas, xatoning turi va ehtimoliy sababi bo‘yicha tahlil qilish.
- Har bir diagnostik natijadan keyin aniq pedagogik harakatni belgilash: qayta tushuntirish, qo‘shimcha mashq, kichik guruh bilan ishlash yoki murakkablashtirilgan topshiriq.
- O‘quvchiga qisqa, tushunarli va keyingi qadamni ko‘rsatadigan qayta aloqa berish.
- Rivojlanish dinamikasini monitoring jadvali yoki o‘quvchi portfeli orqali kuzatish.
- Diagnostik baholashni faqat reyting yoki jazolash vositasiga aylantirmaslik.
- O‘qituvchilarning diagnostik topshiriq tuzish, mezon ishlab chiqish va natijani pedagogik qarorga aylantirish kompetensiyasini muntazam rivojlantirish.
- Muayyan qiyinchilik aniqlanganda individual yoki kichik guruhdagi qo‘shimcha mashg‘ulotlarni tashkil etish.
- Pedagogik aralashuvdan keyin qayta diagnostika o‘tkazib, tanlangan metodning natijasini tekshirish.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich ta‘lim sifatini ta‘minlashda diagnostik baholash o‘quv natijalarini qayd etishdan ko‘ra kengroq pedagogik vazifani bajaradi. U o‘quvchining mavjud imkoniyatlarini aniqlash, ta‘limdagi bo‘shliqlarni erta ko‘rish, xatolar sababini tahlil qilish, individual ehtiyojlarni belgilash va o‘qitishni moslashtirish uchun zarur axborotni taqdim etadi. Shunday qilib, boshlang‘ich ta‘lim amaliyotida diagnostik baholashni muntazam, qisqa, maqsadga yo‘naltirilgan va o‘quvchining yosh xususiyatiga mos shaklda qo‘llash ta‘lim jarayonining individualizatsiyasi, qayta aloqa sifati va o‘quv natijalarini yaxshilashga xizmat qiladi. Kelgusida ushbu modelni aniq sinf kesimida tajriba-sinovdan o‘tkazish va diagnostik topshiriqlar bankini ishlab chiqish alohida amaliy yo‘nalish sifatida taklif etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Мавлонова Р.А., Тўраева О.Т., Ҳоликбердиева К.Д. Педагогика. – Тошкент: Ўқитувчи, 2008.

2. Ишмухамедов Р.Ж., Абдуқодиров А.А., Пардаев А. Таълимда инновацион технологиялар. – Тошкент: Истеъдод, 2008.
3. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 6 июндаги 422-сон қарори. Умумий ўрта таълимнинг давлат таълим стандарти.
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти. Ўзбекистон Республикасининг янги таҳрирдаги Конституцияси. – Тошкент, 2023.